

Finansējuma samazinājuma dēļ darbu var zaudēt simtiem zinātnieku

IK Daiga Kļanska

LETA, speciāli „Izglītībai un Kultūrai”

Nākamā gada valsts budžetā zinātnēi nav atvēlēti 5 miljoni latu, kas bija paredzēti zinātniskajai darbībai Latvijas augstskolās, nav ielānāti arī 2,7 miljoni latu Latvijas Zinātnes padomes grantu sistēmai. Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Juris Ekmanis pauž bažas par to, ka Latvija var pazaudēt jaunās paaudzes zinātniekus, kuri pieņems darba piedāvājumus citās Eiropas Savienības valstīs. Ja netiks rasts finansējums grantu sistēmai, bez darba paliks simtiem zinātnieku. Tomēr J. Ekmanis pauž cerību, ka situāciju vēl ir iespējams mainīt, jo sarunās ar Saeimas deputātiem ir saņemta izpratne par situāciju un Saeima ir gatava sev samazināto finansējumu – 3,3 miljonus latu – atvēlēt zinātnēi. Arī Izglītības un zinātnes ministre Tatjana Koķe (ZZS) ir aicinājusi Saeimas deputātus rast iespēju piešķirt finansējumu zinātnēi. Zinātnieki savu nākotni uzskatīja 14. novembrī, kad Saeimas deputāti balsos par 2009. gada valsts budžeta galīgajās lasījumā.

Zinātnieki instītuētālcina apzinātākus riskus

Dvadsmit Latvijas zinātnieki instītuētālcina apzinātākus riskus, ko rada 2009. gada budžetā paredzētās zinātnisko projektu finansējuma krass samazinājums.

Kopš 1992. gada Latvijas zinātnes attīstība un finansējums tika saistīts ar grantu sistēmu. Zinātniekiem bija

un ir tiesības iesniegt projektus un konkursā saņemt finansējumu. Tādēļ zinātniskajos instītuētālcina jau sešpadsmit gadus pastāv kārtība, ka zinātnisko tēmu attīstība tiek saistīta ar konkursā iegūtajiem un finansētajiem projektiem.

Jāatzīmē, ka ilgstoši šis finansējums zinātniskajiem darbiniekiem instītuētālcina bija nieciņš – vidēji ap 100-150 latiem mēnesī – un daudzkārt vienīgais. Latvijas zinātnē praktiski noturējās uz zinātnieku pašatdevi, entuziasmu un ticību iespējām attīstībai nākotnē. Pozitīvi vērtējama Zinātniskās darbības likuma pieņemšana 2005. gadā, kurā tika paredzēts ikgadējs zinātniskās darbības finansējuma palielinājums par 0,15% no iekšzemes kopprodukta (IKP) katru gadu, kamēr 2010. gadā tas sasniedz 1% no IKP. Atzinīgi vērtējama arī bāzes finansējuma piešķiršana instītuētālcina kopš 2005. gada. Tomēr jānorāda, ka bāzes finansējums 2009. gadā ir tikai 59% no normatīvajos aktos paredzētā. Vēstulē norādīts, ka, izprotot sarežģīto situāciju valsts budžeta sadalīšanā 2009. gadam un Ministru prezidenta I. Godmaņa aicinājumu visās nozarēs veikt solidāro samazinājumu par 10,67%, nav saprotams un pieņemams, kādēļ Izglītības un zinātnes ministrija ir piedāvājusi tik ļoti samazināt fundamentālo un lietišķo pētījumu projektus paredzēto finansējumu līdz 3 miljoniem latu.

„Tas nav ne solidārs samazinājums, ne taisnīgs, ne arī zinātnes attīstībai perspektīvs risinājums. Zinātnieki instītuētālcina vidēji zaudēs ap 20-40% no atalgojuma,” teikts vēstulē.

Budžeta pozīcijā, kas paredzēta fundamentālo un lietišķo pētījumu finansēšanai, kā to liecina Latvijas Zinātnes padomes plānošanas dokumenti, no 3 miljoniem latu ir iecerēts finansēt tā saucamos sadarbības projektus par 1,9 miljoniem latu,

atstājot zinātnieku iesniegto projektu finansējumam tikai 1,1 miljoni latu. Taču zinātnieki 2009. gadam ir pieteikuši projektus par 17 miljoniem latu. Projekti ir pieteikti inovatīvās sfērās, tie radoši, apjomīgi turpina daudzus iepriekšējos gados aizsāktos pētījumus. Tomēr situācija, kas tiek veidota, nozīmē, ka atbilstīgi vairs vairs tikai septiņpadsmito daļu. Kā liecina projektu ekspertīzes, veiksmīgo un valstij vajadzīgo projektu, ko izstrādā zinātniskie instītuētālcina, ir nesalīdzināmi vairāk nekā septiņpadsmito daļa. Šāda situācija uz personīgo iniciatīvu balstīto zinātnisko attīstību ved pilnīgā strupcēlā.

„Piekritam Ministru kabineta nostādņēm, ka jāuzlabo valsts pārvaldes sistēma, samazinot ierēdņu skaitu, pārstrukturējot pārvaldes instītuētālcina un novirzot līdzekļus valstiski svarīgākū, tajā skaitā zinātnisko uzdevumu, izpildei. Līdzšinējā Izglītības un ministrijās darbība, mūsuprāt, neliecina par efektīvātālcina ES struktūrfondu naudas apguvē saistībā ar zinātnisko darbu. Pilnīgi nepieņemams ir piedāvātālcina risinājums, ka pašiem instītuētālcina ir jāatrod 15% līdzfinansējums, apgūstot ES struktūrfondus. Tas ir preturālcina ar zinātnisko instītuētālcina nolikumiem un finansējuma avotiem,” teikts vēstulē. Bez tam – saskaņā ar grozījumiem Pievienotās vērtības likumā ar 2009. gada 1. janvāri visi projekti tiek aplūkoti ar 18% PVN, kas nozīmē zinātnisko projektu finansējuma samazināšanu vēl par piekto daļu. „Mēs aicinām saglabāt iepriekšējā gadā sniegtās iespējas zinātnēi un esam ar mieru solidāri samierināties ar stāvokli valstī, cerot uz situācijas uzlabošanu. Tādēļ nepieciešams vērēlcina Saeimas lēmēlcina pārskatīt zinātnes budžeta pozīciju sadalījumu, paaugstināt finansējumu sadalījuma *fundamentālcina un lietišķie pētījumi* līdz 6 miljoniem latu,” aicina vēstules autori.

Zinātnes finansēšanas sistēmas dēļ zinātniekiem nebūs ne darba, ne algas

J. Ekmanis uzsver, ka zinātnieki nerunā par to, ka viņiem algas netiek paaugstinātas kā, piemēram, skolotājiem, medīkiem. Zinātniekiem nav pamatalgas, viņi algu saņem no projekta, kurā strādā. Ja paliek 8 miljonu latu samazinājums, kā tas ir paredzēts valsts budžeta pirmajā lasījumā, netiks īstenoti aptuveni 300 projekti. Šāda situācija zinātnē ir izveidojusies pirmo reizi kopš 1991. gada. Pēdējos gados pakāpeniski tika paaugstināts finansējums zinātnē, tāpēc izdevās piesaistīt jaunus cilvēkus, un tas viesa cerības, ka Latvijā notiek attīstība. J. Ekmanis norāda, ka nekas nav zināms arī par 2010. un 2011. gada finansējumu. Šādā situācijā Latvijas jaunie zinātnieki izceļos uz citām valstīm, kur finansējums zinātnē netiek samazināts. „Citas Eiropas Savienības valstis ļoti vilina jaunus zinātniekus, un viņi noteikti šo iespēju arī izmantos,” prognozē J. Ekmanis.

Finansējuma samazinājumu zinātniskajiem projektiem sauc par „griešanu pa dzīvu miesu”

Latvijas Universitātes (LU) Latvijas vēstures instītuētālcina direktors Dr. hist. Guntis Zemītis finansējuma samazinājumu zinātniskajiem projektiem 2009. gada valsts budžetā sauc par „griešanu pa dzīvu miesu”. Viņš stāsta, ka Latvijas vēstures instītuētālcina budžets veidojās no 26% Latvijas Zinātnes padomes izsludināto projektu piešķirumiem, 35% no bāzes finansējuma un 38% no Valsts pētījumu programmas „Leptonika”, kas paredzēta par vēsturi, valodu un kultūru.

„Nākamā gada budžetā vispār nav paredzēts finansējums grantiem, kas nozīmē, ka 26% no finansējuma nav un zinātnieki paliek bez darba uzdevuma. Ja zinātnieks nestrādā granta sistēmā, 2010. gadā nebūs arī

bāzes finansējuma. Patlaban aptuveni piektā daļa zinātnieku darbojas grantu sistēmā. No 43 instītuētālcina strādājošajiem zinātniekiem 20 zinātnieki reāli paliks bez darba. Pēdējos gados mūsu instītuētālcina bija kļuvis interesants jauniem zinātniekiem, kuri atnāca strādāt. Redzot nestabilo situāciju zinātnē, viņi, visticamāk, pametīs šo darbu, jo es viņiem neko nevaru solīt. Esmu dziļi nelaimīgs, ka man ir jāizpelta šādas nepatīkamas ziņas,” sacīja G. Zemītis. Direktors arī stāsta, ka cerības tiekot liktas uz Eiropas Savienības (ES) struktūrfondu finansējumu jaunajiem zinātniekiem. Taču šajos projektos ir nepieciešams 15% līdzfinansējums, kuru valsts iestādes būtu grūtības nodrošināt, turklāt droši vien varētu būt tikai daži cilvēki, kas ES līdzfinansētājā projektā iesaistītos. „Mēs saprotam, ka valstī ir grūti un visiem ir jātaupa, tomēr nav saprotams tas, ka mēs vispār tiekām izmesti ārā no sistēmas. Praktiski tas nozīmē, ka nebūs pētījumu, sākot ar arheoloģiju un beidzot ar mūsdienu vēsturi, zinātnieki nevarēs strādāt arhīvos, nevarēs organizēt zinātniskās konferences, publikācijas,” norādīja G. Zemītis. Viņš stāsta, ka valsts šajos gados nav finansējusi arheoloģiskās ekspedīcijas, ir bijuši piešķirti daži simti latu servītu apzināšanai. „Iepriekšējos gados Rīgā notika strauja celtniecība un būvkompanijas labāk samaksāja soda naudas, nekā atvēlēja līdzekļus arheoloģiskajai uzraudzībai. Veiksmīga sadarbība izveidojās ar Siguldas pašvaldību, kura Satezeles pilskalna arheoloģiskajiem izrakumiem piešķīra finansējumu,” stāstīja G. Zemītis.

RTU zinātniskos projektus pilnībā neapturēs

Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) rektors akadēmīkss Ivars Knēts uzskata, ka laikā, kad visā pasaulē ir ekonomiskā krīze, nevar gaidīt, ka Latvijā dzīvosim „kā

nieres pa taukiem”. Rektors domā, ka Latvijai vajadzētu nopietni izvērtēt racionālos resursus – cik liederīgi ir citās valstīs uzturēt Latvijas armiju un cik lielus līdzekļus atvēlēt aizsardzībai. „Pēdējos divos gados Latvijas augstākajām mācību iestādēm zinātniskajiem pētījumiem piešķīra 5 miljonus latu. Ja šo finansējumu nākamgad pilnībā aptur, daudzi iesāktie pētījumi paliks nepabeigti. Daja no pētījumiem ir bāzes pētījumi par zinātnes kopīgo attīstību dažādās jomās – fizikā, matemātikā, ķīmijā –, bet daļa no pētījumiem ir ar praktisko pielietojamību mašīnbūvē, tekstiltehnoloģijās, būvniecībā. Tas nozīmē, ka jaunu izstrāžu nebūs vai tās būs ļoti minimālas. Mēs visu laiku runājam, ka valsts attīstība visticamākā veidā ir saistīta ar rūpniecības attīstību. Mūsu valsts paliks obervalsts, kas nodarbošos ar pakalpojumu sniešanu,” prognozē I. Knēts. Eiropas Savienības nosacījumi paredz, ka zinātnēi būtu jāatvēl 2% no valsts IKP, kur 1% finansē no valsts budžeta, bet 1% finansē ražotājālcina. Latvijā valsts finansējums zinātnēi ir aptuveni 0,3% no IKP. Lai zinātniskā darbība RTU pilnībā neapsūktu, ir panākta vienošanās ar Izglītības un zinātnes ministriju (IZM), ka 1% no augstskolas budžeta tādēlcina atvēlēt augstskolas iekšējam zinātnes projektu konkursam. Sā gada 1. oktobrī tika uzskāta aptuveni 60 zinātnes projektu izstrāde, kas ilgs līdz 2009. gada 15. septembrim, kad tiks vērtēti rezultāti. Arī no nākamā gada augstskolas budžeta zinātnes projektu konkursam atvēlēti 480 000 latu, par kuriem plānots īstenot aptuveni 40 projektus.

RTU rektors pauž bažas par to, ka finansējuma neesamības dēļ zinātnieki aizies projām no augstskolas, kā tas bijis pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā, kad zinātnieki strādāja par šoferiem, lai varētu nodrošināt ģimeni. 33